

A BAKONYI LEPKÉSZ: DIETZEL GYULA (1945–2017)

BÁLINT ZSOLT & KATONA GERGELY

Magyar Természettudományi Múzeum, Állattár
H–1088 Budapest, Baross u. 13.
E-mail: balint.zsolt@nhmus.hu; katona.gergely@nhmus.hu

BÁLINT, ZS. & KATONA, G: *The Lepidopterist of the Bakony Mountains: Gyula Dietzel (1945–2017)*

Abstract: The recently passed Gyula Dietzel was the best known lepidopterist of the Bakony region. We present a short account on his person active as butterfly faunist for more than six decades. In a nutshell we give an overview of his life, we list his publications (altogether 14 titles) and the species-group names he introduced (three subspecific and four infrasubspecific names).

Keywords: Bakony region, faunistics, Hungary, infrasubspecific names, lepidopterology, publications, subspecific names

Bevezetés

A magyar lepkészek közül sokan ismerik Dietzel Gyula nevét a bakonyi lepkés „vörös könyv” kapcsán (DIETZEL 1997). Személyét viszont annál kevesebben, mivel talán hányatott, sok problémán keresztül vezető életútja miatt nem nagyon kereste a hazai lepkészek társaságát. Gyula tipikus példája volt a szocializmus alatt felnőtt lepkészeknek, akiknek nem adatott meg, hogy a nagyvilágból rálássanak szülőföldjükre, hanem a politika és az ideológia emelte falak szinte börtönszerű elzártságából tekingettek ki a réseken. Bár anyagi lehetőségei szűkösek voltak, szorgalma és elhivatottsága, valamint a lepkék szeretete segített neki túltenni magát a gondokon és lett a Bakony az ő végvára, aminek herendi, majd később hárskúti lepkébástyájából és lakótornyából kinyithatta ablakát a nagyvilágra is.

Élete

Édesapja a Magyar Királyi Honvéd Légierőnél teljesített szolgálatot, így családját a kelet felől támadó Vörös Hadsereg elől nyugatra menekítették. Várandós édesanyja Gyulának a kelet-bajorországi Neuhaus am Inn-ben adott életet. A háború befejeztével visszaköltöztek Magyarországra, és a Bakony vidékén telepedtek le. Gyula a veszprémi Vegyipari Technikumban 1964-ben szerzett oklevelet. Innentől kezdve különböző Veszprém megyei vállalatoknál dolgozott egészen 2005-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig. Munkahelyei, időrendben felsorolva, a következők voltak: Nehézvegyipari Kutatóintézet (1964-1966), Herendi Porcelángyár (1966-1976), Herendi erdészet (1976-1985), Herendi Gazdasági Ellátó és Műszaki Szövetkezet (1985-1986), Bakony Művek (1986-1998) és Veszprém Megyei Tisztiorvosi Szolgálat, Közép-dunántúli Környezetvédelmi Felügyelőség Veszprémi Mérőközpontja (1999-2005). Ez utóbbi helyről ment nyugdíjba. Házat vásárolt Herenden, és igényeinek megfelelően átépítette. Később családi okok miatt Hárskútra költözött, onnan pedig Berhidára irányította a sors, ahol élete utolsó évtizedét töltötte.

A fenti bekezdés önmagáért beszél: Gyula igazi lokálpatrióta volt. Hazájának a Bakonyt tartotta, mindvégig hű maradt hozzá. Még a lepkészetben is. Elmondása szerint már tízéves kisfiúként gyűjtötte a lepkéket, az első szakismereteket Bruck Tibor (1912, Medve – 1980 Veszprém) festő- és iparművésztől kapta (CSÁSZÁR 2007). Az ő kisfiával együtt járták a bakonyi réteket, bújták a bükkösöket, és gyűjtötték a lepkéket. Már 17 évesen, 1962-ben bekapcsolódott „A Bakony természeti képe” című, akkor induló kutatóprogramba (1. ábra). A veszprémi múzeum akkori biológus muzeológusa, dr. Papp Jenő (1933 – 2017) felismerte benne a tehetséges rovarászt. Minden segítséget megadott neki. Kutathatott a gyűjteményben, használhatta a szakkönyvtárat, lapozgathatta a különlenyomatokat. Ez a bizalom jó befektetésnek bizonyult. Gyula lett a zirci múzeum egyik leghűségesebb külső munkatársa. Nemcsak a közgyűjteményt gyarapította, hanem aktívan részt vett a kutatási programokban, rendszeres látogatója és előadója volt az eredményekről a nyilvánosság előtt beszámoló tudományos napoknak is (vö. BAUER és KENYERES 2002).

1. ábra: Dietzel Gyula Herend környékén az 1960-as években (az MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma archívumból)

A Bakonyban mint kiváló faunista tevékenykedett (DIETZEL 1973, 1979, 1984). A hegység környékének lepkéit fél évszázad távlatában ő ismerte a legjobban, és az irodalomban és tájékozott volt. Így rá tudott mutatni a szokatlan jelenségekre vagy a bakonyi faunára új fajokra (DIETZEL 1978, 1987, 1989a, 1989b, 1991b, 2006). Szeretett nappali lepkéi mellett persze más csoportokat is gyűjtött. Különösen emlékezetes a Kab-hegyen autólámpa fényénél megfogott „ex larva” *Daphnis nerii*, vagy Hárskútról a *Hadena albimacula*, *Spudaea ruticilla*, illetve egy szép *Ennomos alniarius* sorozat Herendről. Igen szerencsés volt a szitakötőkkel. Ő fogott először a Bakonyban *Cordulegaster bidentatust*, *Hemianax ephippigert* és *Onychogomphus forcipatust* (vö. TÓTH 1990, VASS I. & SZILÁGYI G. 2009). A közel négyezer példányt számláló éjszakai lepkegyűjteményét a szitakötőkkel és a többi bakonyi rovarral együtt a zirci múzeumnak ajándékozta (vö. TÓTH 1980).

Ezután már csak a „nappaliakat”, a Pillangószerűeket (Papilionoidea) és a Búskaszerűeket (Hesperioidea) gyűjtötte. Sokat cserélt elsősorban amerikai és távol-keleti partnerekkel, így gyűjteménye nem szorítkozik a hazai fajokra, hanem a külföldi lepkék sokféleségét több skálában is felvonultatja (2. ábra). Gyűjteményében kb. 10 000 lepképéldány kétezer fajt képvisel (SZABÓKY 2007). Ez a gyűjtemény magyarországi viszonylatban rendkívül jelentős, mivel ehhez hasonló nagy fajszerű, tökéletesen preparált és cédlázott „pillangógyűjtemény” nincs magánkézen. A gyűjtemény nemzeti jelentőségű, Gyula kérelmére még dr. Vojnits András hivatalosan is véleményezte a nyolcvanas évek derekán. Méltó helye – már csak Gyula patriotizmusa miatt is – a Bakony Természettudományi Múzeumban van, vagy ha ez nem lehetséges, más magyar természettudományi közgyűjteményben. Szétzilálása, elkallódása komoly vesztesége lenne a magyar muzeológiának és rovartanak.

2. ábra: Dietzel Gyula hárskúti dolgozósobájának sarkában, könyvekkel és lepkékkel körülvéve (fotó: Németh Lajos)

Munkássága

Életének fő műve, „A Bakony nappali lepkéi” a Bakonyi Természettudományi Múzeum gondozásában, könyv alakban jelent meg 1997-ben Zircen (DIETZEL 1997). Ebben mindent elmond, amit ő, a „Bakonyi Lepkész” negyven év tapasztalata alapján elmondhat. Ezzel párhuzamosan egy másik fontos témán is dolgozott: szerette volna áttekinteni a Bakony környékén észlelt nappalilepke-változatokat (DIETZEL 1991a). A nagy monográfia összefoglalója sok-sok képpel felkerült a világhálóra is, de számos részletet még nem osztott meg az olvasóval. Gyula könyv alakban szerette volna megjelentetni bűvárkódásainak teljes eredményét. A kéziratot évekig formálta, lépést tartva a korrallal, a példányokról digitális képeket készített, alakította a szöveget, tanácsokat kérve gyűjtőtársaktól és szakkollégáktól. Utolsó éveire különféle, egyre súlyosabb betegségek vetettek árnyat, de dédelgetett kéziratához mindig vissza tudott térni, és lassan haladt célja felé. De a hajrában elszólította őt a Mindenható, így le kellett tegye örökre a lepkeshálót, a fényképezőgépet és a tollat is.

Gyula nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nappali lepkék szempontjából a Bakony az ország egyik legjobban kikutatott helye. Publikációs tevékenysége is kizárólag a bakonyi nappali lepkékre összpontosult. Elsősorban faunisztikai megfigyeléseit közli, és követve az akkori elterjedt módszereket, egy-egy elszigeteltnek vélt állományt a tudomány számára új alfajként le is írt. Mivel szinte minden idejét a szabad ég alatt töltötte, rendkívül sok lepkeéletteni megfigyelést tett. Sok fajt tenyésztett is odahaza kialakított laboratóriumában. A furcsa, eltérő rajzolatú egyedekre külön figyelmet szentelt, próbálta őket dokumentálni, megnevezni. Jegyzeteit precízen vezette már a kezdetektől fogva, és fontosságukat felismerve az elkallódástól megóvándó, be is köttette őket. Élete utolsó évtizedében számos megfigyelését, fényképét a világhálón is megosztotta.

Munkássága nyomán hét fajcsoport-név került be az irodalomba. Ezekből négy a nevezéktan szabályai szerint nem alkalmazható, mert egyedi eltéréseket jelöl (DIETZEL 1991a: *Lysandra coridon erythiana*), sőt nem bi- vagy trinomenként, hanem négytagú névként került a szakirodalomba (DIETZEL 1991a: *Coenonympha arcania cephalus cessexa*; *Melitaea britomartis centroposita cymothorina*; *Pseudophilotes vicrama schiffermüller dahlstroemi*). A három földrajzi alfajként leírt taxon közül – *Brenthis ino simulatrix* Dietzel, 1989; *Maculina arion annarion* Dietzel, 1990; *Maculinea xerophila maxentius* Dietzel, 1997 – pedig egy társnévnek bizonyult. A felsorolt nevek típusanyagai mind a Dietzel-gyűjteményben vannak, ami még inkább emeli annak tudományos értékét.

Személye

Egyik egykori jó barátja és tanítványa szerint hihetetlenül éles szemű és vérbeli terepi lepkész volt, a legapróbb részletek tudója és igen-igen jó ember, melegszívű barát. A hazai fajokat nemcsak magabiztosan határozta távolról és röptében, de az aberrációkat is képes volt ugyanígy felismerni... Ennek következtében terepen gyűjtött és nem tenyésztett aberrációs anyaga hazai viszonylatban páratlan. Nagyon jól ismerte a régi hazai lepkészeti irodalmat, és személyiségét tekintve is, amolyan „utolsó mohikánként” azzal a korrallal azonosult legjobban.

Vele terepen lenni és gyűjteni nemcsak egyike volt a legcsodálatosabb terepi lepkészélményeknek, hanem egyben nagyszerű időtöltés is.

Nemcsak a lepkészetben volt járatos, nemcsak a lepkék segítségével tudott álmodozni, hanem az ember alkotta dolgokat is szerette: szenvedélyes repülőgép-makettező volt, és a haditechnika sem állt tőle távol (**3. ábra**). Gyulának sajátos humora volt, és hajlott a bölcselkedésre is. Ez a vele való beszélgetéseknek mindig sajátos ízt adott (vö. DIETZEL 1999). A barátaihoz különösen ragaszkodott. Ahogy az ő Bakonyához, hozzájuk is mindig hű maradt. Bár kevés volt belőlük, azokkal a kapcsolatot egész életében ápolta (vö. DIETZEL 2006).

Tagja volt a Magyar Rovartani Társaságnak, az európai lepkészek társaságának (Societas Europaea Lepidopterologica) és két amerikai lepkésztársaságnak is (Association for Tropical Lepidoptera, Lepidopterists' Society). A kollégák megbecsülték. Gyűjtőtársai és barátai szerették. Gyászolja két fiúgyermeke, számos hozzátartozója, sok-sok barátja, és természetesen gyűjtőtársai és lepkész kollégái.

3. ábra: Dietzel Gyula a Nemesmedvesen emlékműként kiállított T-34-es harckocsi előtt 1996-ban
(fotó: Martin Gascoigne-Pees)

Dietzel Gyula által a szakirodalomba bevezetett tudományos lepkenekvek

Az alábbiakban felsoroljuk betűrendben a Dietzel Gyula által lepkék számára javasolt tudományos neveket. A fajcsoport-nevek esetében megadjuk a Kódex szabályainak megfelelő helyesírásban a fajcsoport nevét, majd kettőspont után a többtagú eredeti kombinációt, a leírás hivatkozását év- és oldalszámmal, az irodalomjegyzékben visszakereshető munkára, a típus

vagy típusok fajtájára, a példány ivarára és a típuslelőhelyre. Bár nincs sehol külön jelölve, de feltételezzük, hogy a példányok a Dietzel-gyűjteményben vannak.

1. **annarion** (Lycaenidae): *Maculinea arion* ssp. *annarion* DIETZEL, 1990: 75, 7 hím és 4 nőstény szüntípus, típuslelőhely Magyarország: „Csillahegy és Kolonia (Zalahaláp)”; lectotípus kijelölve BÁLINT (2015: 110); földrajzi alfajt jelölő név.

2. **cessexa** (Nymphalidae): *Coenonympha arcania cephalus* ab. *cessexa* DIETZEL, 1991a: 82, holotípus, nőstény, típuslelőhely Magyarország: "Bánd: Vár-hegy"; alfajalatti, egyedi eltérést jelölő név, nem alkalmazható.

3. **cymothorina** (Nymphalidae): *Melitaea britomartis centroposita* ab. *cymothorina* DIETZEL, 1991a: 82, holotípus hím, lelőhely Magyarország: "Kislőd: Csalánosi-völgy"; alfajalatti, egyedi eltérést jelölő név, nem alkalmazható.

4. **dahlstroemi** (Lycaenidae): *Pseudophilotes vicrama schiffmülleri* ab. *dahlstroemi* DIETZEL, 1991a: 82, holotípus hím, lelőhely Magyarország: "Márkó: Kecse-domb"; alfajalatti, egyedi eltérést jelölő név, nem alkalmazható.

5. **erythiana** (Lycaenidae): *Lysandra coridon* ab. *erythiana* DIETZEL, 1991a: 82, két nőstény szüntípus, típuslelőhely Magyarország: "Aszófő: Gyékényes, Márkó: Kecse-domb"; alfajalatti, egyedi eltérést jelölő név, nem alkalmazható.

6. **maxentius** (Lycaenidae): *Maculinea xerophila* ssp. *maxentius* DIETZEL, 1997: 157, holotípus hím, lelőhely Magyarország: "Hárskút, Max-völgy"; földrajzi alfajt jelölő név.

7. **simulatrix** (Nymphalidae): *Brenthis ino* ssp. *simulatrix* DIETZEL, 1989a: 64, 4 hím és 2 nőstény szüntípus, típuslelőhely Magyarország: „Bakony hegység, Urkut (sic!): Kab-hegy, Gyertyánosi út, Öcsi-kapu, Csizma-rét, valamint Csingervölgy: Torma-rét”; földrajzi alfajt jelölő név.

Dietzel Gyula publikációinak listája

A publikációkat évszerinti megjelenési sorrendjük alapján, egy éven belül pedig a címek betűrendjében közöljük. A cím a dolgozat eredeti címe. Ha van más nyelvű cím is (például az idegen nyelvű kivonathoz), azt kerek zárójel közt idézzük.

1. DIETZEL, GY. (1973): A Márkó-Szentgál-Csehbánya-Hárskút négyszög (Bakony hegység) 10 éves lepidopterológiai kutatásainak jelentősebb eredményei I. (Some important faunistical results obtained in a 10-year lepidopterological investigation carried out in the area bordered by the Bakony Mts. Márkó-Szentgál-Csehbánya-Hárskút.) – A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei **12**: 389-394.
2. DIETZEL, GY. (1978): A palaeochrysophanus (sic!) hippothoe L. (Lep., Lycaenidae) egynemzedékű alakja az Északi-Bakonyban. (Die ein-generationale Form der Palaeochrysophanus hippothoe L. (Lep., Lycaenidae) im Nördlichen-Bakony.) – A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei **13**: 33-34.
3. DIETZEL, GY. (1979): A Márkó-Szentgál-Csehbánya-Hárskút négyszög (Bakony hegység) lepidopterológiai kutatásainak eredményei II. (Die lepidopterologischen

- Forschungsergebnisse des Viereckes Márkó-Szentgál-Csehbánya-Hárskút (Bakony-Gebirge).) – A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei **14**: 199-209.
4. DIETZEL, GY. (1984): Újabb adatok és megfigyelések az Északi- és a Déli-Bakony Rhopalocera faunájáról, III. (1975–1984). (New data and observations of the rhopalocera fauna of the Bakony Mountains, 1975–1984.) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **3**: 127-140.
 5. DIETZEL, GY. (1987): Új Rhopalocera faj előfordulása a Bakonyban (*Libythea celtis* Laich). (New Rhopalocera species in the Bakony Mountains (*Libythea celtis* Laich).) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **6**: 115-116.
 6. DIETZEL, GY. (1989a): A *Brenthis ino* ssp. *simulatrix* ssp. nova előfordulása a Bakonyban (Lep.: Nymphalidae). (Occuring of *Brenthis ino* ssp. *simulatrix* ssp. nova in the Bakony Mountains (Lep., Nymph., Argynninae).) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **8**: 63-66.
 7. DIETZEL, GY. (1989b): Új nappalilepke faj a Bakonyban: *Maculinea rebeli* Hirschke? (Lepidoptera, Lycaenidae). (New Lycaenidae species in the Bakony Mountains (Hungary): *Maculinea rebeli* Hirschke, 1904? (Lepidoptera, Lycaenidae).) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **8**: 57-62.
 8. DIETZEL, GY. (1990): Taxonomiai vizsgálatok a Bakony *Maculinea arion* populációin. A *Maculinea arion* ssp. *annarion* ssp. nova előfordulása a Bakonyban (Lep., Lycaenidae – Rhopalocera). (Taxonomical researches the *Maculinea arion*'s populations of Bakony Mountains. Occuring of *Maculinea arion* ssp. *annarion* ssp. nova in range of zoogeographical Bakony (Lep., Rhop., Lycaenidae).) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **9**: 71-76.
 9. DIETZEL, GY. (1991a): A Bakony Rhopalocera faunájának varietásairól és aberrációiról. I. rész: Az alkalmazott fogalmak elemzése (Lep., Rhopalocera). (From varieties and aberrations of Rhopalocera fauna of the Bakony Mountains, Part I. Analysis of the applied definitions.) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **10**: 77-84.
 10. DIETZEL, GY. (1991b): Új nappalilepke faj a Bakonyban. Adatok és megfigyelések a *Colias erate* Esp. (1804) bakonyi terjeszkedéséről (Lep., Rhop., Pieridae). (New Phopalocera (sic!) species in the Bakony Mountains. Data and observations from bakonyian spreading of *Colias erate* (Esp. 1804) Lep., Rhop., Pieridae.) – Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis **10**: 67-76.
 11. DIETZEL, GY. (1997): A Bakony nappali lepkéi. Regionális Vörös Könyv. (The Butterflies of the Bakony region Red data book of Rhopalocera.) – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei **21**: 5-200 +10 pl.
 12. DIETZEL, GY. (1999): Entomológus Murphy-törvények. – Rovarász Híradó **24**: 12.
 13. DIETZEL GY. (2005): In Memoriam Dr. Kartal Béla (1938-2005). – Rovarász Híradó **39**: 8.
 14. DIETZEL GY. (2006): Pieridae – Coliadinae. – Lepkehatározó. Problémás lepkecsoportok határozási segédanyaga **1**(1): 1-12.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük Kutasi Csabának (Zirc), Németh Lajosnak (Zalaszentmihály) és Harmat Beátának (Zirc) a kézirat elkészítésében nyújtott segítségét.

Irodalom

- BAUER, N. & KENYERES, Z. (szerk.) (2002): 40 éves „A Bakony természeti képe” kutatási program. – Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc, 216 pp.
- BÁLINT, ZS. (2015): Jegyzetek a nagypettyes boglárka (*Maculinea arion* (Linnaeus, 1758), *Lycaenidae*, *Lepidoptera*) pannóniai fajcsoportneveivel kapcsolatban. – *Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis* **32**: 103-120.
- CSÁSZÁR, L. (2007): Bruck Tibor, a Mester. – *Herend Herald* **2**(29): 12-23.
- DIETZEL, GY. Műveit külön listában hivatkoztuk (lásd főszoveg).
- SZABÓKY, CS. (2007). A lepkészet története Magyarországon. – Magánkiadás, Budapest, 416 pp.
- TÓTH, S. (1980): A Bakony hegység szitakötő faunája (*Insecta: Odonata*). – A Bakony természettudományi kutatásának eredményei **13**: 1-136.
- TÓTH, S. (1990): Új és ritka fajok a Bakony szitakötő faunájában (*Insecta: Odonata*). – *Folia Musei historico-naturalis Bakonyiensis* **9**: 29-34.
- VASS, I. & SZILÁGYI, G. (2009): A *Hemianax ephippiger* (Burmeister, 1839) Magyarországon. – *Studia odonatologica Hungarica* **10**: 121-130.